

VÝZNAMNÉ SOUKROMOPRÁVNÍ KODIFIKACE V ISLÁMSKÝCH ZEMÍCH

LENKA BEZOUŠKOVÁ

Fakulta právnická, ZČU v Plzni

Abstract in original language

Tento příspěvek se zaměřuje na nevlivnější soukromoprávní kodifikace v islámských zemích jako osmanskou Madžallu (vydanou v letech 1869 - 1876), egyptský Sanhúrího občanský zákoník (1948) a kodifikaci Qadrí Páшы (1875). Autorka příspěvku se mimo jiné zabývá přípravami kodifikací a zkoumá jejich vliv na pozdější kodifikace soukromého práva v arabském světě. Dále se snaží o zkoumání vlivu islámských právních škol v procesu kodifikace islámského práva tím, že stručně pojednává i o pluralitě názorů mezi islámskými učenici v právních otázkách a vysvětluje důležitost rozdílů panující muslimské společnosti v legislativním procesu.

Key words in original language

Islámské právo; fiqh; islámské právní školy, soukromoprávní kodifikace; Osmanská říše; Egypt; [°]Abd ar-Razzáq Ahmad as-Sanhúrí; Muhammad Qadrí Páša.

Abstract

This paper focuses on the most influential private law codifications in Islamic countries such Ottoman Majalla (enacted in 1869 - 1876), Egyptian Sanhuri Civil Code (1948) and Qadri Pasha Codification (1875). The author of the paper deals among others with preparatory work on codes and analyzes their influence on later private law codifications in Arab world. Further, the paper seeks to examine the role of Islamic schools of law in process of codification private law by looking briefly at pluralism of opinions among Islamic scholars over juristic issues and explaining importance of differences among Muslim society in the legislative process in Islamic countries.

Key words

Islamic law; fiqh; Islamic schools of law; private law codification; Ottoman Empire; Egypt; [°]Abd ar-Razzaq Ahmad as-Sanhuri, Muhammad Qadri Pasha.

1. ISLÁMSKÉ PRÁVO A PLURALITA NÁZORŮ

Tématika islámského práva je dnes skloňována ve všech pádech a příspěvky z odborných kruhů se zabývají různými aspekty islámského práva i práva islámských zemí.¹ Uvádí se, že šari'ca je právem právníků, což neznamená nic jiného, než že islámské právo, resp. islámská právní věda (*fiqh*) je vytvořena a rozvíjena islámskými právníky. Dále je poukazováno na heterogenní povahu islámského práva, resp. na názorovou pluralitu ve *fiqhu*, kdy vedle sebe koexistuje několik přeživších sunnitských a ší'itských právních škol (tzv. *madhab*, pl. *madáhib*).² Jakkoli se zdá tato informace bez většího významu, opak je pravdou. Podle některých zdrojů nepanuje mezi právními školami až ve 25% shoda³ a dokonce i v rámci jedné právní školy mohou být řešeny některé otázky odlišně. Vžitá představa o jednom jediném univerzálním řešení nabízeným islámským právem je proto nesprávná.

1.1 KODIFIKOVAT ISLÁMSKÉ PRÁVO ČI NEKODIFIKOVAT?

To, že islámská právní věda nabízí v některých případech odlišné řešení právních otázek,⁴ není bráno jako něco nedovoleného, ale jako projev Boží milosti. Znalec v oblasti islámského práva nebyl zprvu ani nikterak svázán svou příslušností k jedné z právních škol a mohl se při aplikaci práva přiklonit i k názoru jiné právní školy či ji kombinovat s doktrínou té své.

¹ Zde jen ve stručnosti poukazuji na rozlišování mezi islámským právem a právem islámských zemí jakožto dvou odlišných souborů norem.

² Mezi sunnitské právní školy, jež se dochovaly dodnes, patří hanafitská právní škola (*hanafija*), málikovská (*málikija*), šáfiovská (*šíf'ija*) a hanbalovská (*hanbalija*), mezi ší'itské právní školy řadíme v rámci ší'ity dvanácti imámů *achbárija*, *usúljija*, u ší'ity pěti imámů *zajdíja* a u sedmi imámů *isma'ílja*.

K formování sunnitských právních škol, úloze jejich „zakladatelů“ a principu taklidu blíže viz: BEZOUŠKOVÁ, Lenka. Několik poznámek k sunnitským právním školám a taqlídu. *Právník*. 2010, 149, č. 11, s. 62 - 76

³ AL-MISRI, Ahmad ibn Naqib. *Reliance of the Traveler : A Classic Manual of Islamic Sacred Law*. Beltsville : Amana publications, 2008, s. vii

⁴ Důvody pro názorovou pluralitu mohou být spatřovány především v rozdílné interpretaci Koránu a sunny jakožto primárních pramenů islámského práva, znalosti a posouzení hodnověrnosti hadíthů a metodologie jednotlivých právních škol (rozdílné názory na některé sekundární prameny práva), jak uvádí např. Kamali.

KAMALI, Mohammad Hashim. *Sisters In Islam* [online]. c2008 [cit. 2010-06-19]. The Scope of Diversity and Ikhtilaf. Dostupné z WWW: <<http://www.sistersinislam.org.my/bm/baraza/hashim%20kamali.pdf>>

Teprve až v 10. století, tj. téměř tři století po smrti Muhammada, se stalo zvyklostí přiklonit se k jedné ze škol a neaplikovat doktrínu ostatních.⁵ Postupem času se pak prosadil princip *taqlidu*, kdy se následovaly již jednou formulované názory velkých kapacit na poli islámského práva, a upustilo se od plného využití *idžtihádu*.⁶

Z výše uvedeného vyplývá existence plurality názorů v rámci islámské právní vědy. Soudce nebyl zprvu vázán příslušností ke své právní škole, ale byl oprávněn přihlédnout i k právním názorům ostatních právních škol. Postupem času si znalci islámského práva z nejrůznějších důvodů odepřeli právo využívat *idžtihádu*⁷ a omezili se na aplikaci právních doktrín „zakladatelů“ svých právních škol, jež byly sepsány v různých právních kompendiích. Právníci se pak upínali k „standardní právnické literatuře“ a neobraceli se již tolik k primárním pramenům práva jakými jsou především Korán a sunna. Otázkou je, zda-li jde o řešení, jenž by zvolili i dřívější významní právníci. S největší pravděpodobností můžeme odpovědět, že nikoli. Nejen že varovali před nekritickým přebíráním svých názorů,⁸ jeden z nich dokonce odmítl možnost, aby se z jeho právních názorů stalo platné právo. Málík, „zakladatel“ málíkovské právní školy, měl totiž jedinečnou šanci, aby se z jeho učení sebraného do knihy s názvem *Muwatta – Upravená cesta*, stal platný zákoník, jenž měl být zavěšen v Ka'bě, v Mekce a byl tak připomenutím pro každého věřícího. Málík tento velkorysý návrh chalífy al-Mansúra odmítl právě s poukazem na diverzitu názorů mezi společníky Proroka.⁹

1.2 OD PLURALITY NÁZORŮ KE KODIFIKACÍM

Islámskému právu je cizí idea kodifikací (*taqnín*) a velmi dlouho islámské země odolávaly vlivu evropských zemí, které již kodifikacemi disponovaly. Teprve v 19. století docházelo v islámských zemích k přijímání kodexů. Za

⁵ HALLAQ, Wael B. *The Origins and Evolution of Islamic Law*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005, s. 154 - 155

⁶ *Idžtihád* je zpravidla definován jako vynaložení maximálního úsilí mudžtahida za účelem vyvození pravidel šari'í ze zdrojů (práva), přičemž tento výsledek vyjadřuje jen míru pravděpodobnosti a ne jistotu.

⁷ KRAWIETZ, Birgit. *Hierarchie der Rechtsquellen im tradierten sunnitischen Islam*. 1. Auflage. Berlin : Duncker & Humblot, 2002, s. 59 an.

⁸ KAMALI, Mohammad Hashim. *Shari'ah Law : An Introduction*. 1st edition. Oxford : A OneWorld Publications, 2008, s. 81 an.

⁹ ABU ZAHRA, Muhammad. *The Four Imams*. 2nd edition. London : Dar Al Taqwa Ltd., 2005, s. 73

nejvýznamnější kodifikace na poli soukromého práva¹⁰ je jednoznačně nutné považovat vůbec první kodifikaci islámského práva Madžallu (1869 - 1876) a „muster“ kodex – egyptský občanský zákoník z r. 1948. Osobně bych mezi nejvýznamnější kodifikace zařadila i kodifikaci rodinného a dědického práva, tzv. Qadrí Páša kodifikaci z r. 1875. Přestože zůstala „jen“ návrhem zákona a nikdy nevstoupila v platnost a účinnost.

2. PRVNÍ KODIFIKACE – MECELLE/MADŽALLA (1869 - 1876)

S prvními kodifikacemi se setkáváme v Osmanské říši, kdy v rámci *tanzímát* reforem byly v letech 1850 - 1863 vydány následující zákoníky (zpravidla inspirované francouzským právem): trestní zákoník, obchodní zákoník a obchodní právo procesní, stejně jako zákoník námořního obchodu. Teprve později (1876) spatřila světlo světa poslední část obecného soukromoprávního kodexu známého jako *Madžalla*, plným názvem *Madžalla al-Ahkám al-^cAdlija* či pod tureckým názvem *Mecelle*.¹¹ S jeho vydáváním se započalo r. 1869 a r. 1876 vydal sultán zákon, jímž se Madžalla stala dne 18. 9. 1876 účinným právním předpisem. Medželle je dílem historika a právníka Ahmeda Cevdeta Pašy (1822 - 1895).

Zatímco předchozí zákoníky stejně jako ty egyptské (viz níže) byly inspirovány západní právní úpravou, Madžalla je založena na hanafitské právní škole. Byly však zohledněny nejen většinové názory, ale i ty minoritní, pokud se zdálo, že odpovídají nejvíce požadavkům dané doby.¹² Nemuselo se však jednat nutně o názory svým původem hanafitských právníků. Některé z nich byly importovány z jiných právních škol a následně schválené pozdějšími hanafitskými právníky.¹³ Madžalla tak

¹⁰ klasické islámské právo nerozeznává rozdělení práva na soukromé a veřejné, ale na vztahy mezi muslimy k Bohu (tzv. *‘ibádát*) a vztahy mezi muslimy navzájem (*mu‘ámalát*). Někdy se ještě vyčleňuje jako zvláštní okruh oblast práva trestního (*‘uqúbát*). Současné právo islámských zemí však již toto rozlišení zná.

¹¹ Madžalla byla přeložena do anglického jazyka, mj. *The Mejelle : Being an English Translation of Majallah El-Ahkam-i-adliya and a Complete Code on Islamic Civil Law*. Translated by C.R. Tyser, D.G. Demetriades, Ismail Haqqi Efendi. Second reprint. Kuala Lumpur : The Other Press, 2007 či překlad od soudce Hoopera vydaný v Jerusalemě roku 1932 pod názvem *The Civil Law of Palestine and Trans-Jordan*. Při svém překladu Hooper vycházel jak z turecké, tak i arabské verze Madžally.

Dále byla přeložena i jiných jazyků, jak uvádí Krüger, tj. např. do francouzštiny, arabštiny, bulharštiny, řečtiny, což samozřejmě souviselo s rozsahem Osmanské říše v daném období. O překladu do německého jazyka mi není nic známo.

¹² ANDERSON, J.N.D. *The Sharí‘a and Civil Law. Islamic Quarterly* . 1954, no. 29, s. 30

¹³ jak uvádí Hallaq. HALLAQ, Wael B. *Sharí‘a : Theory, Practice, Transformations*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009, s. 411

představuje v dané době první kodifikaci islámského práva v oblasti práva soukromého. Mezinárodní právo soukromé zde není obsaženo, to je upraveno až zákonem o právech a povinnostech cizinců zdržujících se na území Osmanské říše (1915), jenž platil až do roku 1982 než byl přijat zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním. Byly zde tlaky, aby byl doslova přijat francouzský Code civil. Tomu však Ahmed Cevdet Paša zabránil.¹⁴

Otázkou je, zda je možné považovat Madžallu za kodifikaci či kompilaci práva. Stejnou otázku si můžeme položit i v případě kodifikace Muhammada Qadrí Páši (viz níže). Za kompilaci ji považuje Grabau, Hundt,¹⁵ Bälz¹⁶ i Ballantyne.¹⁷ Nicméně jak poukazuje Krüger, názorové rozpory byly již překonány tím, že Madžalla byla soudy aplikována jakožto zákon.¹⁸

2.1 MADŽALLA JAKO PRVNÍ „SEPSÁNÍ“ SOUKROMÉHO PRÁVA

Madžalla ve svých 1851 člancích a 16 knihách představuje úpravu majetkového práva, jakožto výsledek práce komise pod vedením Ahmeda Cevdeta Pašy. Setkáme se zde s normami regulujícími celou zvláštní část závazkového práva (s výjimkou protiprávního jednání), s úpravou věcných práv a částečně i s normami procesní povahy. Jakkoli není Madžalla dílem bezvadným, je považována za „významný formální okamžik opuštění zákazu kodifikování práva v tisíc let dlouhé islámské právní tradici,¹⁹ představující „důležitý akt potvrzující jednou pro vždy svrchovanou autoritu

¹⁴ BOZKURT, Gülnihal. *Review of the Ottoman Legal System*. In AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, no. 3, 1992, s. 126

¹⁵ GRABAU, Fritz-René; HUNDT, Irina. Ägypten : Moderne Entwicklung des Rechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*. 2003, Nr. 1, s. 13

¹⁶ BÄLZ, Kilian. Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? : Zum fünfzigjährigen Jubileum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948). *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*. 2000, Nr. 1, s. 54, poznámka pod čarou č. 26

¹⁷ BALLANTYNE, W. M. The New Code of the United Arab Emirates : A Further Reassertion of the Shari'a. *Arab Law Quarterly*. 1986, Vol. 1, No. 3, s. 245

¹⁸ KRÜGER, Hilmar. Zum zeitlich-räumlichen Geltungsbereich der osmanischen Mejelle. In KRÜGER, Hilmar ; MANSEL, Heinz-Peter. *Liber amicorum Gerhard Kegel*. München : Verlag C.H.Beck, 2002. s. 49

¹⁹ MALLAT, Chibli. *Introduction to Middle Eastern Law*. Oxford : Oxford University Press, 2009, s. 245

státu a zeslabující autoritu šari'cy,²⁰ za „nejdůležitější, nejspornější a nejzajímavější právní dílo z období osmanských reforem,²¹ které „obléká islámskou právní vědu do nového hávu, totiž do kodifikovaného zákoníku.“²² Jak podotýká Zweigert/Kötz: „tento krok (vydání Madžally) byl jak neodkladný, tak i inovativní: *neodkladný*, protože po světských soudech, které byly příslušné pro spory majetkové povahy, nebylo možné požadovat studium středověkých právních knih, *inovativní*, protože zde byly poprvé normy šari'cy převtěleny podle evropského vzoru do paragrafů a vydány státní mocí.“²³

Nedostatkem Madžally je především její kazuističnost a dle německé právní vědy je i absence nauky o právních úkonech a obecné části závazku²⁴ nesporným hendicapem zákoníku. Jak Krüger správně podotýká - setkáme se s názory o možnosti dovození obecných pravidel z šari'cy, nicméně ne vždy je možné je aplikovat na všechny případy. Jako příklad uvádí kupní smlouvu, prototyp smlouvy se synalagmatickým plněním, z něhož se odvozují obecná pravidla pro smlouvy. V některých případech nám však moc nepomohou.²⁵ V době, kdy je nutné podpořit obchod, musí existovat právní úprava schopná vypořádat se se všemi případnými problémy. To, že

²⁰ HALLAQ, Wael B. *Shari'a : Theory, Practice, Transformations*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009, s. 411

²¹ ANSAY. *Das türkische Recht*, in Handbuch der Orientalistik, Erg. Bd. III: Orientalistisches Recht, Leiden 1964, s. 449, citováno dle: KRÜGER, Hilmar. Zum zeitlich-räumlichen Geltungsbereich der osmanischen Mejelle. In KRÜGER, Hilmar ; MANSEL, Heinz-Peter. *Liber amicorum Gerhard Kegel*. München : Verlag C.H.Beck, 2002. s. 46

²² YASSARI, Najma Die Vertragsfreiheit im islamischen Recht und im zeitgenössischen Recht islamischer Länder. In *Jahresheft der Internationalen Juristenvereinigung Osnabrück*. Osnabrück : Universität Osnabrück, 2007. s. 7

²³ ZWEIFERT, Konrad; KÖTZ, Hein. *Einführung in die Rechtsvergleichung*. 3., neubearbeitete Auflage. Tübingen : J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1996, s. 303

²⁴ Madžalla sice obsahuje ve svých prvních sto člancích úpravu různých obecných zásad a pravidel, jako např. že smlouvy jsou posuzovány podle obsahu a úmyslu, nikoli podle slov a jejich formy či pokud je zakázáno něco činit, je zakázáno i požádání o takovéto jednání nebo že ten, kdo je vlastníkem věci je také vlastníkem „podstatných“ věcí, které k věci náležejí. Některé právní zásady zde nenalezneme, jako např. zásadu smluvní svobody. Je možné zde najít i různá interpretační pravidla.

²⁵ KRÜGER, Hilmar. Zum zeitlich-räumlichen Geltungsbereich der osmanischen Mejelle. In KRÜGER, Hilmar ; MANSEL, Heinz-Peter. *Liber amicorum Gerhard Kegel*. München : Verlag C.H.Beck, 2002. s. 47

Madžalla později v 20. stol. nepředstavovala ideální právní úpravu a bylo nutné namísto ní přijmout jiný právní předpis, potvrzuje i případ Kuvajtu.²⁶

2.2 MADŽALLA PO ZÁNÍKU OSMANSKÉ ŘÍŠE

Madžalla nebyla platným právem jen za Osmanské říše. Její nástupnické státy si ji zpravidla ponechaly ve svém právním pořádku do té doby, než přikročily k přijetí svého vlastního soukromoprávního kodexu. V Libanonu platila nejkratší dobu, když byla roku 1932 nahrazena novou právní úpravou s účinností od 11. 10. 1934. Sýrie ji nahradila téměř doslovným převzetím egyptského občanského zákoníku, jež nabyl účinnosti dokonce dříve než ten egyptský, tj. 15. 6. 1949. V Iráku platila Madžalla až do 8. 9. 1953 s tím, že byla nahrazena taktéž občanským zákoníkem inspirovaným egyptskou právní úpravou, představujícím směs norem z egyptského zákoníku a dosud platné Madžally.²⁷ Obdobné platí i pro Jordánsko, které přikročilo k vydání nového soukromoprávního kodexu roku 1976, s účinností k 1. 1. 1977, kdy inspiraci našel zákonodárce v iráckém občanském zákoníku a Madžalle. Posledním státem, kde byla formálně Madžalla zrušena, byl Kuvajt. Ten vydal roku 1980 občanský zákoník (z. č. 67/1980), jenž k 25. 2. 1981 nahradil Madžallu. Obdobný osud potkal Madžallu i na britském mandátním území Palestiny a v Izraeli, kde postupným vydáváním dílčích zákonů došlo ke zrušení Madžally. Patrně bychom nehledali vliv Madžally zemích Golfského zálivu, jelikož tam nikdy nebyla přijata jako zákon. V praxi však docházelo k tomu, že ji soudci využívali jako „ad hoc občanský zákoník.“²⁸

Přestože je Madžalla spjata s územím dnešního Turecka, pozbyla roku 1926 Madžalla na území Turecka účinnosti²⁹ a byl převzat švýcarský občanský zákoník (ZGB a OR, tj. Zivilgesetzbuch a Obligationsrecht) jakožto zákony č. 743 a 818/1926 a zákon o vstoupení v účinnost a aplikaci tureckého občanského zákoníku (*tatbikat kanunu*), z. č. 864/1926 obsahující normy mezinárodního práva soukromého a procesního.

²⁶ Ten přijal roku 1961 obchodní zákoník, aby alespoň obchodněprávní vztahy byly upraveny „moderním“ zákoníkem. Blíže viz: BALLANTYNE, W. M. The New Code of the United Arab Emirates : A Further Reassertion of the Shari'a. *Arab Law Quarterly*. 1986, Vol. 1, No. 3, s. 246

²⁷ KRÜGER, Hilmar. Zum zeitlich-räumlichen Geltungsbereich der osmanischen Mejelle. In KRÜGER, Hilmar ; MANSEL, Heinz-Peter. *Liber amicorum Gerhard Kegel*. München : Verlag C.H.Beck, 2002. s. 55

²⁸ BALLANTYNE, W. M. The New Code of the United Arab Emirates : A Further Reassertion of the Shari'a. *Arab Law Quarterly*. 1986, Vol. 1, No. 3, s. 245

²⁹ s výjimkou provincie Hataj, kde Madžalla platila až do 30.4. 1939, ta však náležela k francouzskému mandátnímu území.

3. KODIFIKACE MUHAMMAD QADRÍ PÁŠY (1875)

V době, kdy vznikaly v Egyptě zákony z oblasti občanského a obchodního práva, vyvstala potřeba kodifikovat obdobným způsobem i právo personálního statusu (*al-ahwál aš-šahsija*). Předchozí kodifikace tuto právní úpravu neobsahovaly. Zatímco ostatní zákony – ať již pro smíšené, nebo národní soudy, byly více či méně pod vlivem francouzské právní úpravy, právo personálního statusu mělo být založené výlučně na právu islámském.

Přípravou byl pověřen Muhammad Qadrí Paša.³⁰ Nebyl to jeho jediný legislativní počín. Vedle práva personálního statusu se věnoval i věcným právům a *waqfům*, tj. náboženským nadacím.³¹ Jeho zásluhou vznikla kodifikace práva personálního statusu s názvem *Al-ahkám aš-šaríʿa fi-l-ahwál aš-šahsija ʿalá madhab al-imám Abí Hanífa an-Numán* („Předpisy³² šaríʿy v oblasti práva personálního statusu podle právní školy imáma Abú Hanífy“) o 647 článcích. K dispozici byla kodifikace zprvu jen v rukou psané formě a až o několik let později byla vydána knižně (1880/1881), přičemž první byla vydána ve francouzské verzi (1878) představující základ pro překlady do ostatních evropských jazyků.³³

Kodifikace Qadrí Páši je rozdělena do dvou částí. První část obsahuje pět knih o manželství, právech a povinnostech manželů, poručnictví, darování, poslední vůli. Pravidla v ní obsažená jsou převzata z hanafitské právní školy, jak tomu bylo i v případě Madžally. I zde docházelo k výběru z několika možných právních názorů uprostřed hanafitské právní školy, jež není zcela homogenní. Kritériem pro zvolení jednoho z možných právních

³⁰ Muhammad Qadrí Páša byl ministrem spravedlnosti. Vystudoval jazykovou školu a na al-Azharu se věnoval islámské právní vědě. Působil zprvu jako překladatel nejen v Egyptě, ale i Sýrii a Istanbulu. Postupem času se více orientoval na právo a stal se členem obchodního soudu v Alexandrii a poradcem pro otázky smíšených soudů (viz níže). V oblasti překladatelské mu nelze upřít významné místo – přeložil do arabského jazyka spolu s Rifáʿa at-Tahtáwím francouzský občanský zákoník či francouzský trestní zákoník.

³¹ MALLAT, Chibli. *Introduction to Middle Eastern Law*. Oxford : Oxford University Press, 2009, s. 261

³² zde překládám slovo *ahkám* (sg. *hukm*) jako předpisy, byť toto slovo je překládáno různým způsobem (pravidla, příkazy, předpisy či „hodnoty šaríʿy“) přičemž ekvivalent tohoto slova v evropských jazycích nemá zcela vystihovat význam slova v arabštině, jak uvidí Nyazee v předmluvě překladu díla *Bidájat al-mudžtahid wa nihájat al-muqtasit* od Ibn Rušda

³³ blíže k jednotlivým překladům do evropských jazyků viz poslední překlad do jazyka německého od Eberta. EBERT, Hans-Georg. *Die Qadrí-Pášá-Kodifikation : Islamisches Personalstatut der hanafitischen Rechtsschule*. Frankfurt am Main : Petr Lang, 2010, s. 15 an.

postojů bylo, co se Qadrí Pášovi jevílo jako nejlepší a nejpraktičtější řešení.³⁴

Na rozdíl od Madžally se tato kodifikace nikdy nestala platným právem. Přesto představuje jistý milník ve vývoji islámské právní vědy. Poprvé se totiž někdo mimo al-Azhar pokusil kodifikovat oblast práva personálního statusu, která zůstala po dlouhou dobu neupravená právním předpisem. Stala se tak zdrojem informací i pro soudce smíšených soudů (viz níže), kteří byli oprávněni rozhodovat i některé spory z oblasti práva personálního statusu. Dodnes tento návrh právního předpisu představuje důležitý zdroj pro zákony o právu rodinném a dědickém. V minulosti se stala předlohou pro osmanský rodinný zákon z r. 1917³⁵ nebo o zákony z r. 1920 a 1929³⁶ přijaté v Egyptě. Vedle toho má i praktický dopad. Slouží k vyplnění mezer v zákonech především v zemích Mašreku,³⁷ kdy například v Libanonu upravuje dědické vztahy mezi muslimy, jelikož příslušná právní úprava chybí.³⁸

4. KODIFIKACE SOUKROMÉHO PRÁVA V EGYPTĚ – SANHÚRÍHO KODEX (1948)

V 19. stol. byl Egypt navzdory své příslušnosti k Osmanské říši jak pod britským, ale především francouzským vlivem – Ismá'íl Paša, který sám získal vzdělání mj. i ve Francii, budoval školství po francouzském vzoru³⁹ a kvůli výstavbě Suezkého průplavu se Egypt značně zadlužil u britských a

³⁴ EBERT, Hans-Georg. *Die Qadrí-Páshá-Kodifikation : Islamisches Personalstatut der hanafitischen Rechtsschule*. Frankfurt am Main : Petr Lang, 2010, s. 18

³⁵ Prvním právním předpisem upravujícím rodinné právo, byť jen jeho malou výseč týkající se převážně rozvodu, jsou až dva osmanské dekrety z roku 1915 (1916). Teprve v roce 1917 byl v zemi vydán předpis „Osmanské rodinné právo,“ jenž nabyl účinnosti 1.1.1918. Tento zákon upravoval manželství a rozvod a to jak pro muslimy, tak i křesťany a židy s přihlédnutím k jejich víře a zvyklostem. Představoval první kodifikaci rodinného práva v islámském světě a zároveň poprvé se jeden právní předpis vztahoval na různé náboženské skupiny. Blíže viz EL ALAMI, Dawoud; HINCHCLIFFE, Doreen. *Islamic Marriage and Divorce Laws of the Arab World*. London : Kluwer Law International, 1996, s. 37 an.

³⁶ zákon č. 25/1920 a dekret č. 25/1929

³⁷ mezi země Mašreku se řadí: Jordánsko, Sýrie, Libanon, Palestina, Irák a Egypt

³⁸ EBERT, Hans-Georg. *Die Qadrí-Páshá-Kodifikation : Islamisches Personalstatut der hanafitischen Rechtsschule*. Frankfurt am Main : Petr Lang, 2010, s. 20

³⁹ roku 1868 je např. založena i Ecole khédivale de droit, předchůdce Právnické fakulty Káhirské univerzity, jež byla založena až v roce 1925

francouzských bank, což vedlo k vzrůstu vlivu obou mocností v zemi.⁴⁰ V této době bylo zároveň i běžné, že právníci získávali vzdělání ve Francii.

Na území dnešního Egypta nebyla Madžalla nikdy aplikována, přestože Egypt patřil oficiálně k Osmanské říši. Na místo toho byl vydán pro smíšené soudy (*al-mahákim al-muhtalita, tribunaux mixtes*)⁴¹ r. 1875 – 1883 jak Občanský zákoník (*Code civil mixte*) tak i Obchodní zákoník (*Code de commerce mixte*). Smíšené soudy rozhodovaly spory majetkové povahy,⁴² v nichž vystupovali i cizinci. Tyto zákony ve svém důsledku představovaly převzetí francouzského občanského a obchodního zákoníku s tím, že byly přizpůsobeny egyptským poměrům. Následně r. 1883 byly vydány zákoníky (*Codes indigènes*) i pro národní soudy (*al-mahákim al-ahlíja, tribunaux indigènes*), jenž rozhodovaly spory majetkové povahy mezi egyptskými státními příslušníky a byly taktéž značně ovlivněné francouzskou právní úpravou.⁴³

Jakmile Egypt získal roku 1922 nezávislost, začalo se uvažovat o přijetí nového, egyptského občanského zákoníku, jenž měl odpovídat „mentalitě“ národa. Na egyptském občanském zákoníku se významnou měrou podílel velký znalec práva – ^cAbd ar-Razzáq Ahmad as-Sanhúrí (1895 - 1971)⁴⁴ považovaný za nejvýznamnějšího reformátora práva ve své zemi, ne-li v celém arabském světě. Přesto zůstává pro většinu právníků v Evropě neznámou osobou a je znám zpravidla jen v kruzích orientalistů a právníků zabývajících se islámským právem či právem islámských zemí.

⁴⁰ GOMBÁR, Eduard. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 1999, s. 219, 222

⁴¹ „smíšené“ soudy získaly svůj název pro způsob obsazení soudci – v první instanci působilo sedm soudců (čtyři soudci neegyptského původu a tři egyptského) a u odvolacího jedenáct soudců (sedm cizích soudců a čtyři egyptští). U soudu tak jako zahraniční soudci působili především francouzští, angličtí a italské soudci. Je možné říci, že právě francouzští právníci získali významný vliv v Egyptě, když byli dosazováni do významných úřadů

⁴² Neupravovaly tak např. rodinné právo, dědické, či právo náboženských nadací (*waqf*, pl. *awqáf*), tzn. to, co je tradičně označováno jako oblast práva personálního statusu (*al-ahwál aš-šahsíja*)

⁴³ BÄLZ, Kilian. *Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? : Zum fünfzigjährigen Jubileum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948)*. *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*. 2000, Nr. 1, s. 54

⁴⁴ As – Sanhúrí se narodil v Alexandrii jako syn státního úředníka. Vystudoval Ecole khédivale de droit, kterou zakončil roku 1917 jako nejlepší student ve svém ročníku. Následně roku 1921 odjel do Francie (konkrétně do Lyonu), aby pokračoval ve studiích práva. Ve Francii tak získal doktorát jak v oblasti práva, ale i politologie. Následně se vrátil do Egypta, kde později učil na Právnické fakultě (tehdy krále Fuada, dnes Káhirske univerzity). Po jeden rok byl dokonce i děkanem Právnické fakulty v Káhiře.

Sanhúrí byl doktorandem a asistentem Édouarda Lamberta, významného francouzského komparatisty, který založil Institut du droit comparé v Lyonu. Ve své disertační práci s názvem *Le califat* z roku 1926 doufal Sanhúrí ve vytvoření arabské jednoty, jakési společnosti národů, kdy základním kamenem měla být společná tradice v podobě islámského práva. Ke „vzkříšení“ islámského práva mělo dojít ve dvou fázích: v první se mělo nejprve adaptovat na moderní dobu s tím, že výsledek adaptace měl být v rámci druhé fáze přijat ve formě zákoníku jako platné právo.

Je nutné mít na paměti, že islámské právo je značně kazuistické. Konkrétně v případě závazkového práva bylo nutné nejprve vyabstrahovat z několika klasických smluvních typů společné principy a na nich pak vystavět obecnou část závazkového práva, s níž se v klasickém islámském právu v našem pojetí nesetkáme. O toto se Sanhúrí pokusil ve svém díle o teorii smluv z roku 1936, nebyl však jediným, kdo se o to pokusil.⁴⁵ Sanhúrí neváhal využít systémových pojmů francouzského práva v návrhu zákona a vyrovnal se tak s chybějící terminologií v právu islámském.

Vláda pověřila v červnu 1938 Sanhúrího a Édouarda Lamberta⁴⁶ vedením komise zodpovědné za přípravu nového občanského zákoníku. Práce na něm trvaly deset let. Dne 16. 7. 1948 byl zveřejněn a od 15. 10. 1949 je účinný občanský zákoník, zákon č. 131/1949, tzv. *al-qánún al-madani*. Stejně jako reformy práva a soudní soustavy uskutečněné v 19. století se i nový občanský zákoník inspiroval ve francouzské právní úpravě soukromého práva. Co do úpravy majetkového práva tak egyptská právní úprava patří do francouzského právního okruhu.⁴⁷ Jak ale důvodová zpráva k občanskému zákoníku uvádí, při jeho zpracování se mělo zkoumat na dvacet moderních soukromoprávních kodexů.⁴⁸

⁴⁵ podobné otázky se věnoval i egyptský právník Chafík Chehata v roce 1936 v knize o obecném závazkovém (islámském) právu podle hanafitské právní školy

⁴⁶ vedle Lamberta významnou měrou ovlivnil vznikající občanský zákoník další profesor práva z Lyonu, Louis Josserand (1868 - 1941). Zatímco Lambert se podílel především na úvodních ustanoveních zákoníku, Josserand na obecné teorii závazků

⁴⁷ BÄLZ, Kilian. *Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? : Zum fünfzigjährigen Jubiläum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948)*. *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*. 2000, Nr. 1, s. 51

⁴⁸ např. kodexy Švýcarska, Nizozemí, Rakouska, Německa, Španělska, Itálie, Brazílie, Tunisu, Maroka či Libanonu

4.1 ISLÁMSKÉ PRÁVO A NOVÝ SOUKROMOPRÁVNÍ KODEX

Tento zákoník o 1140 článcích obsahuje právní úpravu takřka všech soukromoprávních institutů závazkového práva a věcných práv, s jakými je možné se setkat v klasických západních kodifikacích. Vedle toho ještě obsahuje i úpravu mezinárodního práva soukromého, na což je v literatuře správně poukazováno.⁴⁹ Co zde není možné nalézt je právní úprava práva personálního statusu, jež byla jen částečně upravena formou samostatných právních předpisů.

Sanhúrí si předsevzal, že se bude jednat o kodifikaci založenou na islámském právu. Úřední důvodová zpráva však uvádí, že při zpracování občanského zákoníku bylo přihlíženo především k srovnávací právní vědě a dosavadní judikatuře egyptských soudů. Až na třetím místě je pak uvedeno islámské právo.⁵⁰ Za určitých okolností dochází dokonce podle občanského zákoníku (dále jen EgObčZ) k aplikaci islámského práva soudem, jak předvídá čl. 1 EgObčZ.⁵¹ Jak uvádí Bälz, zdá se, že toto ustanovení v praxi nehraje až tak velkou roli. V případě, že je nutné vyplnit mezery v právu, sahá soud spíše po judikatuře (egyptských soudů) a kautelární praxi, stejně jako francouzské judikatuře a teorii či obyčejovému právu. I koncepce zákoníku odpovídá ve svém důsledku francouzskému právu. Zároveň demonstruje na příkladech úpravy deliktní odpovědnosti podobnost právních úprav a zohlednění francouzské judikatury i teorie.⁵² Nicméně obsahuje i právní úpravu institutů islámského práva, např. *šuf'a*, věcné předkupní právo u nemovitostí⁵³ upravené v čl. 935 – 948 EgObčZ, jež má být v praxi hojně využíváno, dále pak je možné nalézt v egyptském kodexu i

⁴⁹ mj. DILGER, Konrad. *Der Islam in der Gegenwart*. Herausgegeben von Werner Ende und Udo Steinbach. Zweite, überarbeitete Auflage. München : Verlag C.H.Beck, 1989. Tendenzen der Rechtsentwicklung, s. 181; GRABAU, Fritz-René; HUNDT, Irina. Ägypten : Moderne Entwicklung des Rechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*. 2003, Nr. 1, s. 14;

⁵⁰ jak uvádí s odkazem na důvodovou zprávu Bälz in: BÄLZ, Kilian. *Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? : Zum fünfzigjährigen Jubiläum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948)*. *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*. 2000, Nr. 1, s. 60

⁵¹ čl. 1 odst. 1 EgObčZ *Zákonná ustanovení se aplikují na všechny otázky, které jsou těmito ustanoveními podle jejich znění či jejich významu upraveny.*

čl. 1 odst. 2 EgObčZ *Není-li nalezeno žádné zákonné ustanovení, jež by mohlo být aplikováno, rozhodne soudce dle obyčejového práva (šurf). Není-li ho, pak podle principů šarí'cy.* (pozn. toto vlastní, neoficiální překlad ustanovení)

⁵² konkrétně se jedná o čl. 163 EgObčZ, jež se nápadně podobá čl. 1382 francouzského CC. Blíže viz: BÄLZ, Kilian. *Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? : Zum fünfzigjährigen Jubiläum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948)*. *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*. 2000, Nr. 1, s. 62 an.

⁵³ které je upraveno např. i v Medželle, čl. 950

ustanovení o způsobilosti k právním úkonům v závislosti na rozumové schopnosti (*ahlíja*), darovací smlouvu (*hiba*), učinění nabídky v přítomnosti druhé strany (*madžlis al-^caqd*), či prodej a koupi pod cenou v době smrtelné nemoci (*al-baj^c fi marad al-mawt*). Všechny tyto normy mají svůj původ v islámském právu.

Některé teorie mají mít údajně svůj původ v islámském právu, jsou však de facto výsledkem evropského moderního myšlení. Tak je tomu například u omezení výkonu práva zamezující svévoli.⁵⁴ Na rozdíl od jiných občanských zákoníků (především iráckého a jordánského) je však podíl norem islámského práva v kodexu nižší. To je možné přičítat vlivu Madžally na území těchto států.⁵⁵

Ještě před účinností občanského zákoníku se ozývaly hlasy, že kodex není dostatečně islámský. Především profesori z káhirského Al-Azharu spatřovali v zákoníku „světské“ dílo a požadovali větší inspiraci kompilacemi jakou je např. Madžalla, či přímo aby byl zákoník založen na pravidlech obsažených v Koránu a sunně,⁵⁶ tj. islámském právu.⁵⁷

I po přijetí se ozývaly hlasy zpochybňující proislámský charakter kodexu, ať již se jednalo o úpravu úroků (čl. 226 – 227 EgObčZ), jejichž výše byla stanovena odlišně pro občanskoprávní a obchodněprávní vztahy, či smlouvy o pojištění (čl. 747 – 771 EgObčZ). Dokonce byla roku 1978 ustavena komise s cílem připravit nový kodex, jenž by byl v souladu s islámským právem. Její návrh však nikdy nevstoupil v platnost.⁵⁸ Sanhúrí však již ve

⁵⁴ blíže viz: DILGER, Konrad. *Der Islam in der Gegenwart*. Herausgegeben von Werner Ende und Udo Steinbach. Zweite, überarbeitete Auflage. München : Verlag C.H.Beck, 1989. Tendenzen der Rechtsentwicklung, s. 182

⁵⁵ GRABAU, Fritz-René; HUNDT, Irina. Ägypten : Moderne Entwicklung des Rechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*. 2003, Nr. 1, s. 16

⁵⁶ GRABAU, Fritz-René; HUNDT, Irina. Ägypten : Moderne Entwicklung des Rechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*. 2003, Nr. 1, s. 14

⁵⁷ pro dokreslení situace, jakou váhu přikládali i právníci islámskému právu, lze například poukázat na První zasedání děkanů právnických fakult v Bejrútu roku 1973. Zde se děkani shodli na tom, že by islámské právo mělo být studováno na fakultách jakožto oficiální pramen práva a že arabští zákonodárci ve většině arabských zemích by měli islámskému právu „propůjčit“ status základního pramene pozitivního práva. Následující sjezd děkanů v Bagdádu roku 1974 pokračoval v započaté linii a vybízel ke studiu islámské právní vědy. BALLANTYNE, W. M. *The New Code of the United Arab Emirates : A Further Reassertion of the Shari'a*. *Arab Law Quarterly*. 1986, Vol. 1, No. 3, s. 247

⁵⁸ blíže viz k otázce přípustnosti úroků a především rozhodnutí egyptského Ústavního soudu v „případě al-Azhar“, týkajícího se právě možnosti přezkumu přípustnosti úroků a jejich souladu s ústavním, potažmo islámským právem viz: BÄLZ, Kilian. Die "Islamisierung" des Rechts in Ägypten und Libyen : Islamische Rechtsetzung im Nationalstaat. *Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*. 1998, Bd. 62, s. 445 an.

svém komentáři k občanskému zákoníku (viz níže) uvedl: „Ubezpečuji vás, že jsme nevynechali žádné platné ustanovení šari‘y, jenž bychom mohli zahrnout do tohoto zákoníku... Převzali jsme ze šari‘y vše, co jsme převzít mohli s ohledem na platné zásady moderního zákoníku.“⁵⁹

4.2 VLIV SANHÚRÍHO A JEHO KODEXU ZA HRANICEMI EGYPTA

Sanhúrího občanský zákoník patří mezi významné soukromoprávní kodexy. Právě jím se inspirovala celá řada arabských zemí a přijala zákoníky založené na egyptském vzoru.⁶⁰ Stalo se tomu tak v Sýrii (1949, z. č. 84/1949), Lybii (1954), Súdánu (1971),⁶¹ Alžíru (1975) a Somálsku (1973). S jistým omezením to platí i pro Irák (1951), Jordánsko (1976, z. č. 43/1976), Kuvajt (1980, z. č. 67/1980) a Spojené arabské emiráty (1985, z. č. 5/1985). V některých zemích se dokonce Sanhúrí osobně podílel na přípravách jejich soukromoprávních kodexů, jak tomu bylo např. v Iráku (1951, z. č. 40/1951) či Lybii. Pokud byl v některých zemích přijat více méně pozměněný egyptský zákoník, pak to znamenalo přijetí zákoníku s evropskými, především francouzskými kořeny, jak podotýká i Ballantyne.⁶²

Není to ale jen kodex samotný, jenž měl zásadní vliv na utváření dalších zákoníků v arabských zemích. Byl to i dvanácti svazkový komentář k občanskému zákoníku *Al- wasít fí šarh al-qánún al-madani al-džadíd* (1952 - 1970) o více než 12.500 stranách, jehož autorem byl Sanhúrí. Poslední díl dopsal Sanhúrí rok před svou smrtí. Uvedený komentář představuje nejen úctyhodný počín, ale i centrální dílo používané nejen

⁵⁹ MALLAT, Chibli. *Introduction to Middle Eastern Law*. Oxford : Oxford University Press, 2009, s. 265

⁶⁰ Jak uvádí Dilger, tento zákoník byl sice svou strukturou francouzský, obohacený o islámské právní instituty, ale ve své podstatě zůstal ideově „bezbarvý,“ což umožňovalo jeho bezproblémovou recepci v ostatních arabských státech a jeho přežití bez ohledu na různé revoluce. DILGER, Konrad. *Der Islam in der Gegenwart*. Herausgegeben von Werner Ende und Udo Steinbach. Zweite, überarbeitete Auflage. München : Verlag C.H.Beck, 1989. Tendenzen der Rechtsentwicklung, s. 186

⁶¹ přijetí egyptského zákoníku založeného na francouzské právní úpravě znamenalo zlom v Súdánu, který byl do té doby pod vlivem anglosaské právní tradice. Po dvou letech však byl občanský zákoník zrušen a nahrazen dílčími zákony britského vzoru.

⁶² BALLANTYNE, W. M. The New Code of the United Arab Emirates : A Further Reassertion of the Shari‘a. *Arab Law Quarterly*. 1986, Vol. 1, No. 3, s. 247

v Egyptě samotném,⁶³ ale i za jeho hranicemi - a to nejen z důvodu počátečního nedostatku komentářové literatury. Komentář sloužil k vyplňování mezer v právu a pomáhal při interpretaci jednotlivých ustanovení. Dokonce se uvádí, že má tak výsadní postavení, že má fakticky povahu pramene práva.⁶⁴

Sanhúriho kodex byl od začátku vnímán jako „celoarabský“ kodex, který zahajuje novou epochu v Egyptě a sousedních arabských státech. Postupem času se stalo téměř zvykem, aby se v rámci komentáře egyptského občanského zákoníku poukazovalo i na právní úpravu ostatních arabských zemí (Sýrie, Iráku, Libanonu, Lybie, Jordánska či Kuvajtu), a to nejen ve formě pouhých odkazů.⁶⁵

Sanhúriho vliv se projevoval různě, ať již ovlivňoval ostatní arabské státy prostřednictvím „svého“ kodexu či komentáře k němu. Roku 1935 byl například pozván do Bagdádu, aby tam vytvořil studijní plán pro nově vznikající právnickou fakultu⁶⁶ a stal se i vedoucím redakce právnického časopisu *al-Qada*.

Cílem Sanhúriho bylo vytvořit jednotu práva v Egyptě i okolních zemích. Ve svém důsledku však možná dosáhl více. Krüger uvádí, že výsledkem byl vznik nového, egyptského právního okruhu⁶⁷ s téměř jednotným majetkovým právem. Právem inspirovaným francouzskou právní úpravou. Je smutné, že i ve své rodné zemi je dnes vnímán jako nejvýznamnější arabský právník 20. století jen v odborných kruzích a běžnému Egyptanovi zůstává osobou neznámou.⁶⁸

⁶³ ať již egyptskými právní nebo egyptskými studenty, ale i studenty z jiných arabských zemí, kteří získali vzdělání na egyptské právnické fakultě, protože u nich doma nebyly ještě právnické fakulty založeny. Bylo tak běžné, že studovali v Egyptě, nebo ve Francii

⁶⁴ GRABAU, Fritz-René; HUNDT, Irina. Ägypten : Moderne Entwicklung des Rechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*. 2003, Nr. 1, s. 15

⁶⁵ BÄLZ, Kilian. Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? : Zum fünfzigjährigen Jubileum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948). *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*. 2000, Nr. 1, s. 72

⁶⁶ GRABAU, Fritz-René; HUNDT, Irina. Ägypten : Moderne Entwicklung des Rechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*. 2003, Nr. 1, s. 13

⁶⁷ KRÜGER, Hilmar. Überblick über das Zivilrecht der Staaten des ägyptischen Rechtskreises. *Recht van de Islam*. 1997, no. 12, s. 67

⁶⁸ jak uvádí ve svém článku Grabau a Hundt. GRABAU, Fritz-René; HUNDT, Irina. Ägypten : Moderne Entwicklung des Rechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*. 2003, Nr. 1, s. 13. Není však jedinou osobností práva, která upadla v zapomnění. Jak poukázal Ebert letos v říjnu na výroční konferenci Gesellschaft für Arabisches und Islamisches Recht e.V.

Literature:

- ABU ZAHRA, Muhammad. The Four Imams. 2nd edition. London : Dar Al Taqwa Ltd., 2005
- ANDERSON, J.N.D. The Shari'a and Civil Law. Islamic Quarterly . 1954, no. 29
- EL ALAMI, Dawoud; HINCHCLIFFE, Doreen. Islamic Marriage and Divorce Laws of the Arab World. London : Kluwer Law International, 1996
- BALLANTYNE, W. M. The New Code of the United Arab Emirates : A Further Reassertion of the Shari'a. Arab Law Quarterly. 1986, Vol. 1, No. 3
- BÄLZ, Kilian. Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? : Zum fünfzigjährigen Jubiläum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948). Zeitschrift für Europäisches Privatrecht. 2000, Nr. 1
- BÄLZ, Kilian. Die "Islamisierung" des Rechts in Ägypten und Libyen : Islamische Rechtsetzung im Nationalstaat. Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht. 1998, Bd. 62
- BEZOUŠKOVÁ, Lenka. Několik poznámek k sunnitským právním školám a taqlídu. Právník. 2010, 149, č. 11
- BOZKURT, Gülnihal. Review of the Ottoman Legal System. In AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, no. 3, 1992
- DILGER, Konrad . Der Islam in der Gegenwart. Herausgegeben von Werner Ende und Udo Steinbach. Zweite, überarbeitete Auflage. München : Verlag C.H.Beck, 1989. Tendenzen der Rechtsentwicklung
- EBERT, Hans-Georg. Die Qadrí-Pashá-Kodifikation : Islamisches Personalstatut der hanafitischen Rechtsschule. Frankfurt am Main : Petr Lang, 2010
- GOMBÁR, Eduard. Moderní dějiny islámských zemí. Praha : Nakladatelství Karolinum, 1999
- GRABAU, Fritz-René; HUNDT, Irina. Ägypten : Moderne Entwicklung des Rechts. Zeitschrift für Rechtsvergleichung. 2003, Nr. 1
- HALLAQ, Wael B. The Origins and Evolution of Islamic Law. Cambridge : Cambridge University Press, 2005

v Lipsku, zeptáte-li se v Káhiře po kom je pojmenovaná ulice Qadrí Pašy, málo který Egyptan vám bude schopen odpovědět.

- HALLAQ, Wael B. Shari'a : Theory, Practice, Transformations. Cambridge : Cambridge University Press, 2009
- KAMALI, Mohammad Hashim. Shari'ah Law : An Introduction. 1st edition. Oxford : A OneWorld Publications, 2008
- KAMALI, Mohammad Hashim. Sisters In Islam [online]. c2008 [cit. 2010-06-19]. The Scope of Diversity and Ikhtilaf. Dostupné z WWW: <<http://www.sistersinislam.org.my/bm/baraza/hashim%20kamali.pdf>>
- KRAWIETZ, Birgit. Hierarchie der Rechtsquellen im tradierten sunnitischen Islam. 1. Auflage. Berlin : Duncker & Humblot, 2002
- KRÜGER, Hilmar. Zum zeitlich-räumlichen Geltungsbereich der osmanischen Mejlle. In KRÜGER, Hilmar ; MANSEL, Heinz-Peter. Liber amicorum Gerhard Kegel. München : Verlag C.H.Beck, 2002
- MALLAT, Chibli. Introduction to Middle Eastern Law. Oxford : Oxford University Press, 2009
- AL-MISRI, Ahmad ibn Naqib. Reliance of the Traveler : A Classic Manual of Islamic Sacred Law. Beltsville : Amana publications, 2008
- The Mejlle : Being an English Translation of Majallah El-Ahkam-i-adliya and a Complete Code on Islamic Civil Law. Translated by C.R. Tyser, D.G. Demetriades, Ismail Haqqi Efendi. Second reprint. Kuala Lumpur : The Other Press, 2007
- YASSARI, Najma Die Vertragsfreiheit im islamischen Recht und im zeitgenössischen Recht islamischer Länder. In Jahresheft der Internationalen Juristenvereinigung Osnabrück. Osnabrück : Universität Osnabrück, 2007
- ZWEIGERT, Konrad; KÖTZ, Hein. Einführung in die Rechtsvergleichung. 3., neubearbeitete Auflage. Tübingen : J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1996

Contact – email

lbezousk@ktp.zcu.cz